

HZ. PEYGAMBER'İN İSLÂM ÖNCESİ SEYAHATLERİ (*)

Yazan :

Prof. Dr. Muhammed HAMİDULLAH

Tercüme :

Ass. Abdullah AYDINLI

Kureyş kabilesi içinde, Mekke'de, 17 Haziran 569'da (1) doğmuş olan Hz. Muhammed, ilâhî görevi ancak 40 yıl sonra, Aralık 609 yılında aldı. O, tüccâr - kervancı bir aileye mensup bulunuyordu. Bu sebeple Arap Yarımadası'nın dahilinde olduğu kadar haricinde de birçok bölgeyi ziyaret etti.

Fakat bu durum ülkede, istisnâî bir hâdise olmaktan uzaktır. Umûmiyetle Araplar ve özellikle Mekkeliler çok seyahat ediyorlardı. Bu hususta sayısız rivayetler vardır. Onlar sadece İskenderiye'nin Kıptî patriğinin, Yemen, Hîre ve Gassân krallarının yanında değil, Bizans, İran ve Habeşistan imparatorlarının saraylarında, dolayısıyla bütün bu ülkelerde görülürlerdi. Onlar Güney Hindistan'a kadar gidiyorlardı. Bir Mekke'li olan Osman İbn el-Huveyrîs, Bizans'ta çocuklara Arapça öğreten bir öğretmene rastladığına göre orada oldukça Arap asıllı yabancıların bulunması

(*) Bu makale «Mélanges Henri Laoust (Henri Laoust Armağanı)», Paris, 1978, I, 221-230'da «Les Voyages du Prophète Avant L'Islam» başlığı ile çıkmış ve Muhterem Müellifinin müsaadeleriyle tercümesine mücasseret edilmiştir.

(1) Hz. Peygamberin doğumu için hangi tarihi tayin etmek gerektiği hakkında şu araştırmama bakınız: «The Nâsi', the Hijrah Calender and the Need of Preparing a New Concordance of the Hijrah and Gregorian Eras (Nesi', Hicrî Takvim ve Milâdî Tarihle Hicrî Tarih'in Yeni Bir Mutabakatını Hazırlama İhtiyacı)», Islamic Review, Woking, LVII/2, Şubat 1969.

gerekir (2). Mekke-Tâif bölgesinin bir doktoru olan el-Haris İbn Kalada öyle bir üne sahipti ki İran'ın taşra valileri bile mahallî mütahassıslardan ümid kestiklerinde O'nu çağırırlardı (3). Karayoluyla olduğu gibi deniz yoluyla da kervancılık yapan Mekkeli kervancıların, rihletu's-Şitâ ve's-Sayf (yılık yaz ve kış kervanları)yla Yarımada'nın iktisâdî hayatı üzerinde öyle bir etkileri oluyordu ki Kur'an bu husûsa müstakil bir bölüm ayırmıştır (Kureyş Sûresi, No : 106) (4). Bundan başka, Kur'an'ın ticarete verdiği Fazlullah (Tanrının Lütüf) şerefli unvanı; O'nun tasvir ettiği deniz üzerindeki fırtınalar esnasında karşılaşılan sıkıntılar, işaret ettiği ticârî kanun ve muameleler hakkındaki tavsiyeler, bu çalışmayı ilgilendiren diğer birçok noktalar meyânında Kur'an'da bulunur (5).

İbn Sa'd'a göre (6) yazın kuzeye doğru giden Mekkeli kervanlar, bazan yolu Ankara'ya kadar takip ediyorlardı. Bu hususa dolaylı bir delil vardır : Ebû Talib (Kastallânî'ye göre Kudüs'ün ötesinde Şam'a yakın olan) Basra'ya gittiği zaman yoluna devam etmedi. Çünkü dostları, daha uzağa gitmemeyi O'na tavsiye etmişlerdi (7). Ayrıca Peygamber, Kisra'ya, bir İslâm'a dâvet elçisi göndermek istediğinde «daha önce İran'a çok sık giden birini» seçti (8).

Böyle bir durumda Hz. Muhammed'in seyahetlere teşebbüs edebileceği anlaşılır. Şayet O, bunu yapmamış ise bu şâyân-ı hayret bir durum olmuş olur. Hayatının bu vechesini bir bütün olarak in-

- (2) Journal of Pakistan Historical Society, VI/2, 1958'deki şu makalemler için: «Two Christians of pre-Islamic Mecca, Uthmân İbn al-Huwairith and Waraqah İbn Naufal (İslâm Öncesi Mekke'nin İki Hristiyanı: Osmân el-Huveyrîs ve Varaka İbn Nevfel)».
- (3) Krş. Yâkût, Mu'cemu'l-Buldân, Zandaward maddesi.
- (4) «Mélanges Massignon (Massignon Armağanı)»ndaki şu araştırmama bkz. «Al-İlâf ou les rapports économique-diplomatiques de la Mecque pré-Islamique (el-İlâf veya İslâm Öncesi Mekke'nin İktisadî-siyâsî Münasebetleri)», Damas-Paris, 1957, II, 293-311. (Türkçesi: El-İlâf veya İslâm'dan önce Mekke'nin İktisadî-Diplomatik Münasebetleri, Muhammed Hamidullah, Çeviren : İsmail Cerrahoğlu, İlahîyât Fakültesi Dergisi 1961, Ankara - 1962, IX, 213-220).
- (5) Krş. Les Grandes escales, Bruxelles, 1974, c. I, 191-206.
- (6) Tabakât, I/I, s. 43, satır : 7
- (7) Krş. İbn Hişâm, Sîre, s. 116-7.
- (8) Krş. es-Suheyli, er-Ravdu'l-Unuf, II, 253.

celemek için biz, dağınık verileri (mu'taları) bir araya getirmeyi deneyeceğiz.

1. Çocukluğundaki Seyahatler :

Ülkenin âdetine göre, doğumunun ilk günlerinden itibaren Hz. Muhammed bir sütanneye emanet edildi. Burada sözkonusu olan, kabilesi Tâîf'in yanında, çölde göçebe hayatı yaşayan Havâzin oymağından Halîme es-Sa'diye'dir. Çocuk orada aşağı yukarı 5 yıl geçirdi (9). Şüphesiz O, zaman zaman sütanesiyle, Mekke'ye anesini görmeye geliyordu. Fakat O, sütannesinin ailesini, bütün yer değiştirmelerinde takip etmek zorundaydı. En azından bir defa O, büyük Ukaz panayırında görülür. Kaynaklara göre (10) oraya, kendilerininkinden başka herkesin istikbalini bildiklerini iddia eden falcılar geliyor ve kehânetleri, saf insanların yanında onların ekmeğ parasını oluşturuyordu. Bu vesileyle Halîme'nin, sütbebeğiyle bir macerası zikredilir.

2. Medîne Seyahatı :

Sütanne, çocuk Muhammedi kesin olarak annesi Amine'ye verince Amine, kocasının mezarını ziyaret etmek için hemen Medîne'ye bir gezi yapmaya teşebbüs etti. O'nun kocası oraya ticârî maksatlarla gitmiş, bazılarına göre Hz. Muhammed'in doğumundan birkaç hafta önce, diğer bazılarına göre ise doğumundan birkaç hafta sonra ansızın vefat etmişti. Dul hanım tek çocuğunun babasının üzücü vefatındanberi Medîne'ye gitmişe benzemiyor. O'nun Medîne'de (Peygamberin dedesi Abdulmuttalib'in annesinin kabilesi olan) Benu'n-Neccâr oymağında yakınları vardı. Medîne'de kalma süresi bilinmemektedir, fakat bunun birkaç aydan aşağı olmaması lâzım. Bir akraba olan en-Nâbiga'nın evinde kaldılar. Bu vahâda geniş su kuyuları vardır. Daha sonraları Hz. Muhammed, yüzmeyi orada öğrenmiş olduğunu anlatmıştı (11). O, beraber oynadıkları çocuk grubunun bir üyesi olan Uneyse isimli bir kızı da hatırlıyordu. Eğlencelerinden birinin de, ailenin muhkem kulesinin (utum) üzerine bir kuş tünense onu uçurtmak olduğunu söyler.

(9) Krş. el-Belâzûri, Ensâbu'l-Eşrâf, I, Paragraf : 163.

(10) İbn Sa'd, I/1, s. 98.

(11) Krş. İbn Sa'd, I/1, s. 73.

Dönüş seyahati esnasında, anne (Buhârî şârihi el-Kastallânî'ye göre Medîne'nin güneyinde 23 mil kadar bir mesafede olan) Abvâ'da hasta düştü ve son nefesini ansızın verdi. Oraya gömüldü. Küçük hizmetçi Umm Eymen de çocuğu Mekke'ye götürdü.

3. Tâif'e Seyahat :

Annesinin vefatından sonra, dedesinin himayesinde bulunduğu müteakib üç yıl esnasında küçük bir seyahate işaret edilir. Hz. Muhammed gözlerindeki ağrıdan biraz rahatsızdı. Mekke'deki hekimler, tedavisinde başarılı olamayınca ihtiyar dede O'nu, bir keşişin (—Bu keşiş efsanevî Nitâsi, Nistas, Anastase midir?) oturduğu, Tâif yakınlarındaki bir manastıra götürdü ve O'nun öğüdünün arzu edilen etkisi oldu (12). Bu hususta başka tafsilâta sahip değiliz.

4. Suriye'ye Seyahat :

Yeni vasisi ve amcası Ebû Tâlib, Suriye'ye bir kervan seyahatı ile talihini denemeye karar verdiği zaman Hz. Muhammed henüz on yaşındaydı. Sevgili amcasına şimdi çok bağlı olan Hz. Muhammed, evde kalma düşüncesini kolayca hoşgörü ile karşılamadı. O'nun üzüntüsü o kadar kuvvetle kendini gösterdi ki sonunda Ebu Tâlib O'nu kendisiyle beraber almaya karar verdi. Hiç şüphesiz o böylece, eşyaları bekleyecek, her işe koşacak güvenilir bir arkadaş edinmiş olmaktan pişman olmamıştır. Şam yakınlarındaki Busra'ya kadar gidildi. Bir rahib olan Bahîra'nın, şüphesiz dindarlıktan kaynaklanan kendi inancını yayma maksadı ile bu uslu kervancıların küçük grubunu birgün yemeğe dâveti burada oldu (Meşhûr bir yazarın «Kur'an'ın Müellifi Bahîra» isimli yeni bir eseri gösteriyor ki insan hayalinin erişebileceği yüksekliğin hududu yoktur (!). Kaynaklarımıza göre Ebû Tâlib daha uzağa gidip daha uzun zaman eğleşmeyi düşünüyordu. Fakat Bizans - İran savaşı; kararsız ve tehlikeli bir çalışma zemini ortaya çıkarmışa benziyor ve —deniyor ki— merhametli Bahîra'nın öğüdü üzerine Ebû Tâlib, daha önce sağlanan kârlarla yetindi ve çabucak Mekke'ye döndü.

(12) Krş. el-Halebî, İnsân, I, 49.

5. Suriye'ye İkinci Seyahat :

Yukarıda zikredilen Suriye seyahatı esnasında Hz. Muhammed'in yapmış olduğu ticaret «staj»ı, bir tüccar ailesinin gençleri için faydasız olmamalıydı. Hz. Muhammed'in 24 yaşına kadarki diğer seyahatleri zikredilmiyor. Fakat O'nun, kumaş vs. satarak, Mekte'deki dükkanını yönetmiş görüldüğü amcası ile birlikte veya yalnız başına, bölgenin yıllık panayırlarına, Zu'l-Mecâz, Mecenne, ve Ukaz'a gitmiş olması mümkündür. Şehirde Tâcire (Kadın Tâcir) lakabıyla bilinen, zengin ve genç bir dul olan Hz. Hadice vardı. Öyle sanılıyor ki O bu esnada (kocasının ölümü sebebiyle?), Suriye'ye bir ticaret kervanı götürmesi için becerikli ve girişken bir tacir arıyordu. Ebû Tâlib'in tavsiyesi üzerine, Hz. Muhammed O'nun yanına gitti ve iş teklif etti. Küçük şehirlerde herkes birbirini tanır. Şüphesiz Hz. Muhammed'in dürüstlük ve doğruluğunun şöhreti, Hz. Hadice'nin mechûlü kalmış değildi. Sadece O'na çok sayıda ticaret malı emanet etmeğe muvafakatla yetinmeyerek kölelerinden birini, Meysere'yi de bir hizmetçi ve seyahat arkadaşı olarak verdi. Bazı rivayetler aynı kervanda Hz. Hadice'nin bir yeğeninden de bahsederler ki bu, hiçbir zaman bizi şaşırtmamalıdır. Onlar Busra'ya kadar bir defa daha gittiler. Bu sefer diğer bir rahibin, Nastûra'nın gönül alıcı konukseverliğinden bahsedilir. Birinci seyahatte rastlanan Bahîra daha önce ölmüş mü idi?

Bu tecrübeler sebebiyle, daha sonra Kur'an O'na şu te'minatı verdiği zaman, şoke olmak şöyle dursun, bir süprizle bile karşılaşmamış olmalı : «... ve sen muhakkak 'Gerçekten biz Nasarayız.' diyenler arasında mü'minlerin en yakın dostlarını bulacaksınız. Bu, onların arasında papazların ve rahiplerin olması ve onların kibirlenmemeleri sebebiyledir.» (13) Şu halde biz, İslâmî dâveti boyunca bizzât Hz. Muhammed, gümrükçülerin (aşşâr) cehennem en derin tabakalarında olacağını haber verirse hayret etmeyelim (14). Arap bedevîlere karşı Bizans polis ve gümrükçülerinin sertliği bilinir (15).

(13) Journal of Pakistan Historical Society, I/1, 1953'deki şu makaleme de bkz. : «Friendly Relations of Islam with Christianity and How they Deteriorated (İslâm'ın Hıristiyanlarla Dostca Münasebetleri ve Onlar Nasıl Bozuldu)». Ayet Maide 182.

(14) Krş. Ebû Ubeyd, Emvâl, paragraf : 1624-6, 1630, vs.

(15) Krş. Güterbock, Code de L'empereur Justinien, IV : 41, paragraf : 1,2. Lammens tarafından şu eserinde zikredilmiş : La Mecque à la veille de l'Hégire, s. 129-130.

Hız. Muhammed'in dönüfünde, Hanım patronu, fevkalâde kazançlardan memnun oldu ve, aynı zamanda genç ve güzel olan bu görevliyi cömertçe mükâfatlandırdı. Dostluk ve samimiyet büyüyerek, mutluluğu dillere destan olan bir evlilikle bitti. Hız. Peygamber'in en sevgili hanımı Hız. Ayşe, Hız. Peygamber'in Hız. Hadice'yi sitayişlerle devamlı andığını görünce, sadece, «uzum zamandır vefat etmiş olan bu ihtiyar kadın»a karşı kıskançlık duyacaktır. Bugün bile bir müslümanın evlenmesi esnasında verilen nasihatlarda merasim başkanı şöyle dua eder : «Ya Rab! Bu çift arasına; Hız. Âdem'le Havvâ, Hız. İbrahim'le Hacer, Hız. Yûsuf'la Zeliha, Hız. Süleyman'la Belkıs, ve Hız. Muhammed'le Hadice arasına koyduğum sevgi gibi sevgi koy...»

6. Yemen'e Seyahat :

Hubaşa'nın Yemen'de bulunduğu belirtilerek Hız. Muhammed'in bir veya iki defa burada (16) görüldüğüne işaret edilir. Ne zamanı, ne de bu yerin doğru coğrafi durumu hakkında tafsilât vardır. 1946'da Aden, Taizz, San'a, Hudeyde, Beytu'l-Fakih, İbb vs. de birçok haftalar süren ikametim esnasında farkına vardım ki artık Hubaşa'nın bu adını hiçbir yerde hiçbir kimse bilmiyordu. Belki O'nu Kızıl Deniz kıyısında Hudeyde'ye yakın bir yerde aramak gerekir.. Görünüşe göre O'nun Hız. Hadice ile evlenmesinden sonraki zaman sözkonusudur. O zamanki Mekkeliler, zevcenin mülklerini kendiliğinden zevcin tasarruf ve yed-i ihtiyarında olarak henüz kabul etmiyorlardı. İhtiyar sütanesi zaman zaman kendisini görmeğe geldiğinde Hız. Muhammed'i, kendi mallarından O'na verecek hiçbir şeyi olmadığı bir durumda görürüz. Fakat O'nu, daima âlicenâb olan hanımına tavsiye ediyordu (17). Bu durumda düşünmek lâzımdır ki Hız. Muhammed, yolculuklarını, hanımının bir memuru olarak, O'nun mallarına kâr sağlamak için yapıyordu.

7. Doğu Arabistan'daki Seyahatler :

Aşağıdaki rivâyetler Hız. Muhammed'in en azından bir defa Hacer ile el-Muşakkar (el-Ahzâ'daki bugünkü el-Hufuf) şehirlerini

(16) Krş. Taberî, Ta'rih, I, 1129.

(17) Krş. Bir olay için : Süheyli, Ravd, I, 111; bir diğeri için : Taberî, Ta'rih, I, 1163-4.

ve (el-Katif'daki Zahrân limanı yanındaki) Aynu'z-Zâre'yi ziyaret ettiğini açık bir şekilde belirtirler. İşte önce, büyük muhaddis İbn Hanbel tarafından zikredilen temel iki metnin tam tercümesi :

a) Abdullah dedi : Babam İbn Hanbel bana anlattı : İsmâil İbn İbrahim bize anlattı : Avf bize anlattı : Ebû'l-Kumûs Zeyd İbn Ali bize anlattı : Peygamberin yanına gelen Abdu'l-Kayslar'ın heyetinin bir üyesi bana anlattı, bu temsilci şöyle dedi : «Biz O'na (Peygambere) hediye olarak bir tulum dolusu ta'dûd veya barnî hurması takdîm ettik. O da şöyle buyundu : «Bu nedir?» Biz «Bu bir hediyedir.» dedik. Ravî dedi ki Peygamberin bakmak için bir hurma aldığını, sonra şöyle diyerek onu yerine koyduğunu hatırladığımı sanıyorum : «Onları Hz. Muhammed'in ailesine (evime) ulaştırınız.» Sonra bu insanlar O'na muhtelif sorular sordular. İçceklere sıra gelince O şöyle buyurdu : «Su kabaklarının (dubbâ'), topraktan yapılmış kapların (hantem) oyularak yapılan odun vazoların (nakir) ve ziftlenmiş testilerin (muzaffat, diğer yerlerde mukayyar) içinde içmeyin. İyisi mi, ağzı kapalı tulumlarda içiniz.» Sözcümüz O'na dedi ki; «Ya Resûlellah Dubbâ, hantem denilen kapları, oyulmuş odun ve ziftli testi kaplarını sana kim öğretti? O şöyle buyurdu : «Ben onları çok iyi bilirim. Fakat söyleyin bana, Hacer bölgesinin hangi kısmı en nüfuzludur?» Biz «El-Muşakkar» dedik. Bunun üzerine O, «Vallahi ben oraya girdim ve oranın anahtarını aldım.» Râvî ilâve eder : O'nun sözlerinden; Abdullah İbn Ebî Cervâ'nın, Peygamberin şöyle buyurmuş olduğunu belirterek bana hatırlattığı bir şey unutmuş idim : «Ve ben ez-Zâre kaynağı önünde durmuş idim.» Sonra Peygamber ilâve etti : «Allah'ım, Abdulkaysları affet. Çünkü onlar, kendi arzularıyla, hiç bir zorlama ne de belâya düşme olmaksızın, (içlerinde bir) garaz saklamaksızın İslâm'ı kabul ettiler. Oysa kendi halkımız içinde öyleleri vardı ki bunlar belâya düştükten sonra ve içlerinde de bir hınç saklayarak İslâm'ı kabul ettiler.» O zaman O, Abdulkayslar için dua ederek yüzünü kibleye çevirdi, sonra da şöyle buyurdu : «Doğu ahalisinin en iyileri Abdulkayslardır» (18).

b) Abdullah dedi : Babam İbn Hanbel bana anlattı : Yûnus İbn Muhammed bize anlattı : Yahya İbn Abdirrahman el-'Asrî bize anlattı : Şihâb İbn 'Abbâd, Abdulkays heyetinden bir üyenin şöyle

(18) İbn Hanbel, Musned, IV, 206.

dediğini işitmiş olduğunu bize anlattı: «Resûlullah'ın huzuruna vardık. O bundan dolayı çok sevinmişti. Biz (O'nun etrafında bulunan) insanların yanına gittiğimizde, bizim için yer açtılar, biz de oturduk. Peygamber bize hoşgeldiniz deyip dua etti. Sonra bize bakarak; «Reisiniz ve sorumlunuz kimdir?» diye sordu. Hepimiz el-Munzir İbn 'Aiz'i işaret ettik. O zaman Peygamber, «Şu yüzü çizik mi? (Eşecc mi?)» buyurdu. Bu, bir eşek toynağının sebep olduğu yüzündeki yara izinden dolayı ilk olarak bu lakabın kendisine verildiği gün oldu. Biz «Evet» diye cevap verdik. O, topluluğun develerinin bacaklarını bağlamak ve yüklerini çözmek için halkın gerisinde kalmış idi. Sonra çantasını çıkardı, yolculuk elbiselerini attı ve daha sonra, Peygamberin yanına gelmek için en iyi elbiselerini giydi. Bu esnada Peygamber bacağına uzatmış ve bir şeye dayanmış olarak sırtını eğmişti. Yüzü Çizik Adam (Eşecc) yaklaştığında bazıları yer açıp, «Eşecc, buraya!» dediler. Fakat Peygamber doğrularak ve bacağına çekerek; «Buraya, Eşecc!» buyurdu. O zaman Peygamberin sağ tarafına oturdu. Doğrulunken Peygamber O'na merhaba edip iltifat etti. Sonra O'na memleketi hakkında ve ad belirterek es-Safâ, el-Muşakkar ve Hacer bölgesinin diğer köyleri hakkında sorular sordu. Bunun üzerine Eşecc şöyle dedi: «Anam-babam sana fedâ olsun, ya Resûlellah! Gerçekten sen, köylerimizi bizden daha iyi biliyorsun» Peygamber cevap verdi: «Memleketinize ayak bastım ve orada uzun zaman kalma imkânım oldu». Daha sonra Peygamber Ensâra (Medine'li Müslümanlara) doğru döndü ve şöyle buyurdu: «Ey Ensâr! Kardeşlerinize ikram ediniz. Çünkü Müslüman olmada size en çok benzeyen onlardır. Vücutta olduğu gibi ruhta da size en çok onlar benziyor. Çünkü onlar kendi istekleriyle, hiçbir zorlama olmaksızın, ve (içlerinde de bir) garaz saklamaksızın İslâm'a girdiler. Ki bu esnada diğer bazıları katledilmeyi görmeden önce İslâm'a girmeyi reddetmişlerdi». Sonra Peygamber onlara (ertesesi gün Abdulkayslara) «Kardeşleriniz size nasıl muamele ettiler ve konukseverlik gösterdiler mi?» diye sorduğunda onlar şöyle dediler: «Bunlar kardeşlerin en iyileridir. Onlar bize yumuşak yataklar, nefis yemekler verdiler. Sabahleyin de Rabbimizin Kitabını, Peygamberinin Sünnetini bize öğrettiler.» Bu Peygamberin hoşuna gitti ve bundan dolayı sevindi. Sonra öğrenip bilmiş olduğumuz şeylerden haberdar olmak için herbirimizle ayrı ayrı konuş-

tu. Bunlardan; Namazda ilâhî varlıktan yardım dileme duasını (tahiyyât), Fâtiha suresini, ayrıca diğer bir iki sûreyi keza Peygamberin bir veya iki tatbikatını (sünnetini) bilenler vardı. Sonra O, hepimize doğru dönüp sordu : «Azıklarınızdan herhangi bir şey var mı?» Topluluk buna sevindi ve yüklerine doğru koştular. Her biri bir miktar hurma getirdi ve onları bir deri yaygı üzerinde O'nun önüne yığıdı. Peygamberin elinde, bir arşından uzun, iki arşından kısa bir değnek vardı. Bununla işaret ederek «Bu hurma çeşidine ta'dûd mu diyorsunuz?» buyurdu. «Evet» dedik. Bir diğer yığın için «Ya bu Sırfın mı?» buyurdu. «Evet» dedik. «Ya buna Barnî mi diyorsunuz?» Biz «Evet» dedik. O zaman O; «Gerçekten bu hurmalarınızın en iyisi ve en faydalısıdır.» buyurdu. Râvî dedi ki : «Seyahatimizden döndüğümüzde bu cinsten mümkün olduğu kadar çok diktik ve en fazla onu sevdik. Öyleki hurma dikimlerimizin en büyük kısmını teşkil etti ve hurmalarımız barnî oldu. O zaman başkanımız Eşecc şöyle diyerek söz aldı : «Ya Resûlallah! Toprağımız ağır ve ağaçsızdır. Biz içeceklerimizi içtiğimizde renklerimiz kuruyor, karınlarımız büyüyor.» O zaman Peygamber şöyle buyurdu : «Sukabağı denilen kaplarda, ne de topraktan yapılmış kaplarla oyularak yapılan odun kaplarda içmeyiniz. İyisi mi, ağzı kapalı tulumlarda içiniz.» Sonra el-Eşecc —iki avucunu birleştirerek— «Ya Resûlallah, biraz (şarab) içmemize izin ver» dedi. Peygamber buyurdu ki : «Ey Eşecc, —bitişik avuçlarını gösterek— size bu kadar verirsem —«çok» demek isteyerek ellerini birbirinden ayırıp— bu kadar içeceksiniz. O derecede ki sizden biriniz sarhoş olursa, kılıcıyla bacağı kesmek için yeğenine doğru gider.» Gerçekden heyette Benû 'Useyr kabilesinden el-Hâris isimli biri vardı ki bir içki gecesinde gittiği evdeki bir kadına karşı konuşmuş, dâvet eden evin ferdlerinden biri de ayağa kalkarak bacağı kesmişti. Söz sırası kendisine gelen el-Hâris şöyle dedi : «Allah'ın mucize olarak Peygamberine gösterdiği bu şeyi Peygamberin söylediğini işittiğimde bir elbise parçasıyla bacağımı örtüyordum» (19).

Bu belgeler vazıhtırlar ve Peygamberin uzun zaman Doğu Arabistan'da kaldığını kesinlikle ifade ederler.

(19) İbn Hanbel, IV. 206-7.

—1974 Ekiminde (Şevvâl 1394), Suûdi Arabistan'ın doğu taraflarının petrol kaynağı olan bu bölgede seyahat etme şansına sahip oldum ve bazıları isim değiştiren sözkonusu yerleri ziyaret edebildim. Buralarda petrol işletmesi manidârdır : Biraz önce zikredilen rivayette, ziftlenmiş küp ve kapların bu bölgede 14 asır önce kullanıldığı anlaşılıyor (20).

Hz. Muhammed'in bu bölgeye seyahat etme gayesini izah için İbnu'l-Kelbî'nin meşhûr Risâle Fi Esvâq el-'Arab'ına başvuralım: İşte İbn Habîb'in el-Muhabber'ine göre (21) uzun bir rivayetten bazı iktibaslar (22).

«Oradan (Dûmet el-Cendel'den) Hacer'deki el-Muşakkar'a gidiyordu. O'nun panayırı cumade'l-ahire'nin birinden ayın sonuna kadar sürüyordu. İranlılar denizi geçerek mallarıyla oraya geliyordu. Sonra bu fuar, müteakip senenin aynı dönemine kadar kapanıyordu. Abdulkays ve Temûm kabileleri buraya komşu idiler. Fakat bu fuarın başkanları yalnız Temûmlerden, Munzir İbn Savâ'nın oymağı olan Abdullah İbn Zeydoğulları kolundan çıkıyordu. Onları tayin eden İran krallarıdır : Yani Hîre'deki Nasroğulları ve Umân'daki el-Mustekbiroğulları hanedanı. el-Muşakkar panayırının başkanları orada Dûmetu'l-Cendel kralları gibi davranıyor ve onları vergiye (öşre) bağlıyorlardı. Tacirler arasından kim oraya gitmek isterdiyse Kureyşlilerden refakatçı arardı. Çünkü oraya Mudarların arazisini geçmeden ulaşılmıyordu. (Kureyşliler de Mudar'ın bir kolunu teşkil ederdi). Ticaretlerine gelince; bu, orada mülânese (biri diğerine dokunmak) ve hamhama (homurdanmak, göğüsten bir güürültü çıkarmak) vasıtasıyla oluyordu. Do-

(20) Şu makaleme de bkz. : «La connaissance musulmane du pétrole au moyen âge (Ortaçağda petrol hakkındaki müslüman bilgisi)», France Islam, Paris, No: 96-97 ve 98-99, 1975. (Türkçe tercümesi : «Ortaçağda Müslümanların Petrol Hakkındaki Bilgileri», Prof. Dr. Muhammed Hamidullah, Tercüme : Dr. İhsan Süreyya Sırma, **Diyanet Gazetesi**, 1 Ağustos 1975, s. 1, 15); Fotoğraflı aynı makale hakkında : «Sur les traces du Saint Prophète dans son voyage en Arabie de l'Est (Doğu seyahatinde Hz. Peygamberin izleri üzerinde)», France-Islam, No : 93-95, 1975.

(21) s. 263-8.

(22) Tam tercümesi için şu kitabıma bkz.: Le Prophète de l'islam, sa vie et son oeuvre, 2. baskı, paragraf : 1593 (Türkçe tercümesi : İslâm Peygamberi Hayatı ve Eseri, Türkçesi : M. Said Mutlu, Doç. Dr. Salih Tuğ, İstanbul, 1969-1388, A. Sait Matbaası, II, 202-4).

kunmak, hareketle göstermekti : Alış-veriş anlaşması için birbirine parmaklarını göstermekle yetiniliyor ve iki taraf fiille uyuncaya kadar tek kelime söylenmiyordu. Homurdanmaya gelince bu, şayet alıcı aldatıldığını iddia ederdiyse yalan üzere yemin yapılmaması içindi. (Metin burada biraz anlaşılıyor). Sonra Umân'da Suhâr panayırı. Ayın 20'sinde Suhâr'a ulaşmak için Recebin birinci günü el-Muşakkar terkediliyordu. Panayır orada beş gün sürüyordu. el-Culandâ İbn el-Mustekbir de orada vergiler toplardı. Daha sonra, Arabistan'ın en büyük iki liman şehrinde biri olan Dabâ panayırı. Tacirler batıdan olduğu gibi doğudan da, Sind'den, Hind'den, Çin'den oraya geliyorlardı. O'nun panayırı receb ayının son günü oluyordu.

Onların ticârî muameleleri orada arz ve kabul yoluyla (pazarlık) oluyordu. el-Culandâ İbn el-Mustekbir, tamamen Suhâr panayırında olduğu gibi orada da onları vengiyeye bağlıyordu. O orada, diğer yerlerdeki krallar gibi davranıyordu.»

Biraz önce görüldü ki, Hz. Muhammed'in el-Muşakkar'da bulunması, tam Aynu'z-Zâre'de olduğu gibi İbn Hanbel tarafından kesin olarak doğrulanmıştır. Hasılâtı 30 bin dirhem değerinde olan Zâra'nın valisi (marzuban), halife Hz. Ömer devri İslâm tarihinde meşhurdur. Bugün Zâra'nın bulunduğu bu müreffeh vâhada, belki Suhâr ve Dabâ'ya kadar gelmeden önce Peygamberi cezbeden bir panayır olması gerekir ki bu sonuncu Dabâ fuarı bölge panayırının en büyüğü idi. Diğer kaynaklar arasında ayrıca el-Mes'ûdî tarafından doğrulanan bu panayırda Çinlilerin bulunması, Peygamberin meşhûr hadisinin aslı hakkında şüphe bırakmaz : «İlim aramak için Çin'e kadar gidiniz.» Bölge İslâm'a girdiği zaman Peygamberin Dabâ için husûsî bir idareci tayin etmesi olayını izah için, belki Peygamberin Dabâ ile ilgili şahsî malûmatında sebep aramak lâzımdır.

8. Habeşistan'a Seyahat :

O'nun Habeşistan seyahati daha az kesin ve, büyük ölçüde tahmîne dayalıdır. Mekkeliler Habeşistan'ı ziyaret ettiği gibi (22/A) Habeşliler de sürekli olarak ticaret için Mekke'ye gidiyorlardı. Tam bir nizam ve adalet sebebiyle bu işler Necâşî krallığında çok

(22a) Bkz. Yukarıda zikredilen «el-İlâf» makaleme.

lütufkâr bir şöhet bırakmıştı. Şu halde İslâm'ın bidayetinde, Mekkeli hemşehrileri tarafından zulme marûz kalan müminler için Peygamberin, bir melce aradığında yalnız Habeşistan'ı düşünmesinden ve İbn Hişâm'a göre (s. 209) onlara Habeşistan'a gitmelerini tavsiye etmesinden dolayı hayret etmemeliyiz. «Çünkü orada, hiç kimsenin zulmedilmediği bölgede bir kral hükmediyor, der. Bu bir hakikat ülkesidir. Allah işleri kolaylaştırıncaya kadar orada kalınız.»

Habeşistan'a hareket eden ilk Mekkeli müslüman gruplardan birinde, başkan olarak, Peygamberin yeğenlerinden biri olan Ca'fer İbn Ebî Tâlib bulunuyordu. Necâşi'ye gönderilen Peygamberin mektuplarından birinde çok manidâr olan şu cümleyi okuruz: «Sana, amcamın oğlu Ca'fer'i gönderiyorum. O yanına geldiğinde onları (çoğul olarak) misafirliğine kabul et ...» (23).

Kaynakların bu konuda susmasına rağmen, bu mektubun Habeşistan'a hicret zamanına ait ve Ca'fer'in, bu takdim ve tavsiye mektubunun taşıyıcısı olduğu kaçınılmaz bir sonuç oluyor.

Bundan, Peygamberin, Necâşi'yi şahsen tanıdığı sonucu çıkarılamaz mı? İşte bunun için, tanınmayan birine bir dilekçe ve insanî bir maksatla bir rica yerine, mezkûr mektubun oldukça içten ifâdelerini düşünelim.

Peygamberin; bazan Arapça eşanlamlısının yerine, (geminin kira parası) «nolis: navlun» hakkında yabancı denizcilik kelimelerini kullanmış olması durumu, daha az güvenilen, bununla birlikte takviye edici ve tamamlayıcı muayyen bir değeri olan bir delildir (24). Ben şahsen, Peygamberin bu seyahat esnasında Bizans gemisiyle Bab el-Mendeb boğazını geçmiş olabileceğini düşünüyorum. Buna tekrar döneceğiz.

İşte, 40 yaşında İslâm'ı tebliğ'e başlamadan önce Hz. Muhammed hesabına işaret edilen seyahatlar. Belki zaman sınırlandırılabilir ve bunlar; maddî hayattan soğumaya, beş yıl sonra da ilâhî vahiylerle yol açan murakabe için dinî inzivaya kendini vermeye başladığı zaman olan 35 yaşına kadar ki döneme yerleştirilebilir.

(23) Bu mektuplaşma hakkında daha fazla tafsilât için «Le Prophète de l'İslam 2. baskı, paragraf: 496-497, kitabıma bkz.

(24) Krş. Sahîhu'l-Buhârî, 3/44, vs.

Bu Seyahatlerin Bazı Sonuçları :

Biraz önce gördük ki Hz. Muhammed iki defa Bizans ülkesine (Filistin'e) gitti. Şayet daha önce bahsettiğimiz naul (gemi kirası, yük ücreti) kelimesinin bir deniz seyahatinden kalmış olması gerekirse, sıcak banyo manasında dîmâs kelimesinin (25) bir kara yolculuğu ile ilgili olması gerekir. Deve sırtında uzun ve yorucu bir seyahatten sonra, Suriye-Filistin'de bir hamamda duş yapmak ne zevklidir!

Hayat hikâyesinin O'nun ağzına koyduğu bazı Farsça kelimeler, Doğu Arabistan'ın, —hatta Yemen'in— İran kolonilerindeki seyahatinden kalmış olabilir. İbn Mâce'ye göre (26) bir gün öğle namazından sonra Peygamber, sahabîsi Ebû Hureyre'nin gayr-ı tabîî bir şekilde oturmuş olduğunu gördü. Peygamber O'na sordu :

(أشکت در ؟) (Farsça : Karnın mı ağırıyor?). Buhârî'nin

kendisi de (27) naklediyor ki 5. yılda, hendek muharebesi esnasında ashabından biri Peygamberi yemeğe dâvet ettiğinde O yüksek sesle herkese şöyle ilân etmişti :

ان جابرا قد جعل لكم سورا

(Câbir sizin için bir sûr yani bir ziyafet hazırladı). Oysa ziyafet manasında burada kullanılan «sûr» kelimesi Pehlevî bir kelimedir. Biz (فرهنگ افارسی مال معین) sözlüğünde (سور)

maddesinde şunları okuruz :

سور sūr (پهلوی, sūr) اسم

۱- جشن ضیافت، مهمانی

۲- عروسی

۳- حتنه سوران . سور دادن : مهمانی دادن ، ضیافت کردن

سور زدن : بمهمانی رفتن ، سور خوردن .

(25) Krş. el-Buhârî, 60/24, vs. Şarihler ittifakla bu kelimenin rûmî, grekçe olduğunu belirtirler, belki thermos'un arapçalaşmışı.

(26) Sunen, Tıbb Bölümü, paragraf : 10, No : 3458.

(27) 56/188.

Aynı şekilde, Peygamber tarafından telaffuz edilmiş taklidi bir kelime olan (كَح كَح) (Kâh kah) el-Buhârî (28) tarafından Farsça kabul edilir.

Daha önce bahsetmiş olduğumuz (نول) (naul, nolis) kelimesinin menşei, O'nun Habeşistan seyahatine bağlı olmuş olabilir. Şu rivâyet daha enteresandır (29) : Habeşistan'a iltica eden Mekke'li müslümanlar, bir 15 senelik zaman sonunda, Medîne'ye varmak için geri döndüklerinde, aralarında Habeşistan'da doğmuş çocuklar vardı. Bu gruptan bir küçük kıza Peygamber süslü bir elbise gösterdi ve O'na şöyle dedi : (سنا سنا) (Sanâ sanâ. el-Buhârî bunun Habeşçe'de «güzel güzel» manasına geldiğini ilâve eder). (30) Klâsik alimler, Kur'an'da birçok Habeşçe kelime buldular. Burada tafsilâta dalmaksızın, hatırlatmak maksadıyla, Zebâniye (31) kelimesinin hâlâ Amârik dilinde «muhafız» mânasına kullanıldığını söyleyelim. Habeşistan halkından diğer bir çeşit malûmât şu rivayette bulunuyor (32) : Peygamber belki şahsî tecrübesiyle «... Tırnaklar Habeş bıçağının işini görürler.» buyurdu.

(28) 56/188.

(29) Krş. el-Buhârî, 56/188.

(30) Hatırlatmak için ilâve edeyim ki Peygamberin hayatını yazan bazı yazarlar (İbn Hişâm gibi, s. 221) başka Habeşçe kelimeler de zikrederler, fakat Hz. Muhammed'in ağzından değil. Gerçekten onlar diyorlar ki Mekke Müşriklerinden bir heyet, kendisine sığınan Mekke'li müslümanların geri verilmesini Necâşi'den istemek için Habeşistan'a gittiklerinde kiral bunu reddetti ve mültecilere şöyle hitab ederek te'minât verdi : Siz benim yanımda şüyûm (hür)sünüz. Bana, sizi onlara teslim etmem için bir dabr (dağ) altın dahi verseler ben bunu istemem.

از هبوا باسم شیوم یاری . و الشیوم
الأمون . . . ما أحب أن لی دبرا من زهر . . . والدبر
بلسان الحبشة الجبل . . .

(31) Kur'an, 96/18.

(32) Krş. el-Buhârî, 72/18/3.

«Efsâneler ve Dogmalar», «İbadet», «Bayramlar», «Hac Ziyaretleri», «Dinî Binalar», «Yeni Modernizm» gibi bölümleri içine alan bu el kitabı, sonunda her bölüm için ayrı bir bibliyografyayı da içine almaktadır ki orada, öteki dinlere ayrılmış bulunan bibliyografyanın zenginliği yanında İslâma ayrılan kısım Batılı birkaç islâmolog —ki onların en önemlilerinden çoğu dahi zikredilmemiş— un adından başkasını ihtiva etmemekle oldukça cılız olarak dikkati çekmektedir.

Her şeye rağmen, A. Cuillier'nin Manuel de Sociologie'sine ek olarak yayınladığı 84 sahifelik bu kitapçık, pek çok faydalı malumat ve bibliyografyayı içine alan ve bu bakımdan da Din Sosyolojisi ile uğraşanların kütüphanelerinde bulundurmadan yapamayacakları önemli bir eserdir.